

Mevlana'nın Yunan felsefesini detaylı bir şekilde okuyarak, Sokrates başta olmak üzere Platon, Aristo ve diğer Yunan filozoflarından haberdar olmuştur. Özellikle **Sokrates, Platon ve Plotinus** gibi eski Yunan idealist felsefesinin Mevlana üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

Mevlana sebeplilik ilkesini kabul eder. O'na göre evrende sünnetullah/adetullah hakimdir. Ancak Onun sebeplilik anlayışı determinizm şeklinde değil de indeterminizm şeklindedir. Yani sebep sonuç ilişkisinin zorunlu olduğunu kabul etmez. Bunların sürekli aynı şekilde tekrarlanması nedeniyle bunlara alıştığımızı söyler. O, sebeplerin gerçek oluşunu ifade eder. İletlerle malullerin, sebeplerle sebepli olanların zincirleme ilişkisi olduğunu, bunu kabul etmemenin imkansız olduğunu ve de illetle malulün (sebebi-sonuç ilişkisinin) yani her şeyin bir sebebi olduğunun makul olduğunu kabul eder. Genel olarak Allah'ın sünneti (adeti); sebepli olan şeylerin sebeplere bağlı olduğu ve eşyadan onların özelliklerinin elde edileceği tarzındadır.

Mevlana'ya göre, evrende olayların birbiri ardı sıra gelmesi bizi şaşırtmamalıdır. Onları her zaman ard arda gördüğümüz için aralarında bir sebep-sonuç ilişkisi varmış gibi düşünüyoruz. Örneğin, dil ile konuşma arasındaki ilişki alışkanlıktan öte bir şey değildir.

Ancak sebep sonuç ilişkisi bazen bozulabilir. Şüphesiz ki harikuladeliği (mucize ve keramet), mümkündür. Bunların ara sıra gerçekleştiği de olmaktadır. Mevlana, evrende bulunan neden-sonuç ilişkisini tamamen Allah'ın iradesine bağlamaktadır. Örneğin, **denizin bölünmesi, ebabil kuşlarının taş atması vb. gibi olayların neden-sonuç ilişkisi içinde hareket etmediğini görüyoruz.** (Mesnevi, I, 44)

Mevlana: "Fiziksel gücümüzü kaslarımızdan ve dolayısıyla yediğimiz yemeklerden değil doğrudan Allah'tan almaktayız" demektedir.

Her hareket eden şeyin bir hareket ettiricisi var sen bunları görmüyorsan eserleri görünüyor ya. Sen anla artık. (Mesnevi, I, 44)

Tahta Bacak: Akıl

Mevlana'ya göre, **deliller, sebeplilik ve akıl yürütmelerle bir hükümde bulunma dünyevi**

konularla ilgilidir.

Ancak bu yol ve yöntemle Allah'a ve eşyanın hakikatine ulaşmaya çalışmak, ***tahta bacakla dünya seyahatine çıkmak*** gibi bir şeydir.

Mevlana, "Fihi Ma Fih" adlı eserinde bu hususu şöyle ifade etmektedir:

"Delil ve sebeplerle hareket edenlerin ayağı tahta bacak gibidir. Tahta bacaklara ise hiç güvenilmez, tamamen dayanıksızdır." (Mevlana, Fihi Mâ Fîh, s. 108)

Mevlana, kendi döneminin filozof ve kelamcılarından, eski Yunan hikmet ve felsefesinden imana doğru geç etmelerini ister. Hakiki ilim ve hikmet olan imana doğru gelmeye davet ediyor.

Mevlana, akıl ve felsefe üzerine de oldukça derin düşüncelere imza atmıştır. Genel olarak bakıldığında ilk göze çarpan, akla ve felsefeye çok kıymet vermemesi olabilir; ancak bu çok büyük bir yanılgıya neden olacaktır. Doğru okunur ve analiz edilirse, Mevlana'nın bu konuları derinlemesine inceledikten sonra hareket ettiği gözlenecektir. Akla değer vermiş, onu önemsemiş ama tek hareket noktasının akıl olmasını, ***rasyonel dogmatizmi eleştirmiştir.***

Felsefeye değer vermiş, onu önemsemiş ama dini hiçe sayan, maddeci dünya görüşlerini benimseyen, şüpheli insan tipi yaratmaya çalışan felsefi disiplinlerden uzak durmayı salık vermiştir. Mevlana, her konuda olduğu gibi, akıl ve felsefe konularında da körü körüne bağlılığı ve sorgulamadan biat etmeyi tenkit etmiştir.

Akılla hareket etmeyi tahta bacakla yürümeye çalışmaya benzeten Mevlana, akıl yoluyla ulaşılan, eylemden arındırılmış salt epistemolojik bilgiye güvenmez. Onun için ancak tutkunun verdiği sonuç iman etmeye ve yaşanmaya değer. Örneğin, filozof her şeyi söz ile/delil ile bilir ancak bunu çabucak unuttur. Ancak arif bilgiyi yaşantı haline getirdiği ve hal ehli olduğu için onun bilgiyi unutması imkansızdır. O teorik düşüncelerden çok edimsel tutum ve olma haline itimat eder.

İnsanın amacı kendini bilmek

Onun varoluşçuluğunda esas olan varlığı sorgulamak ve düşünmek değil var olmaya çalışmaktır. Nitekim tasavvuf kal ilmi değil bilakis hal ilmidir. Ona göre insan içinde bir öz taşımaktadır. O öze ulaşması için çaba sarf etmesi gerekecektir. Mevlana düşüncesinde bu çabanın nihai amacı kendini bilmektir. Kendini bilmek demek Rabbini bilmek demektir. Onun deyimiyle insan fikir kanadını bırakıp mana kanadını kullanmalı. Yukarıda da ifade edildiği gibi **o nun felsefesinde bilme değil olma önemsenmektedir.**

Mevlana Mesnevi'de bu konuya şöyle bir örnek vermektedir: "Bir medrese alimi bir gemiye biner. Gemici ile tanışır ve ona nahiv bilip bilmediğini sorar. O da bilmem der. Bu duruma çok şaşırان alim gitti ömrünün yarısı der. Bir müddet sonra fırtına çıkar. Gemici alime gelerek yüzme bilip bilmediğini sorar. Yüzme bilmediğini söyleyen alime gitti senin ömrünün tamamı der."

Mevlana'nın ifadesiyle: "Alemde gizli merdivenler vardır. Basamak basamak ta göğe kadar. Her bulutun başka bir merdiveni vardır, her gidişin farklı göğü. Her biri öbürünün halinden bihaber. Geniş bir ülkedir ne başı var ne de sonu..."

Mevlana'ya göre, aklın seni padişahın kapısına getirinceye kadar iyidir. Aranır, istenir. Fakat kapıya geldiğin zaman sen onu boşa. Çünkü o artık senin için zararlıdır, yolunu keser. Ona ulaşınca kendini teslim et. Artık senin nedenle ve niçinle işin kalmamıştır. (FMF, s.175)

Mevlanaya göre, iman epistemolojik bir çıkarım ve kabulden çok edimsel ve olgusal bir durumdur. Yukarıda ifade edildiği gibi, aklın padişahın kapısına gelinceye kadar sana yardımcı olur. Ancak kapıya geldiğin zaman sen onu terket. Çünkü o artık senin için zararlıdır, yolunu keser, ona ulaşınca kendini bırak artık senin nedenle niçinle işin yok. Örneğin bir hastayı doktora götürene kadar akıl yol göstericidir. Ancak doktora vardıktan sonra akıllı bir kenara bırakıp hastanın kendini doktora teslim etmesi gerekir. Yine iyi bir terzi buluncaya kadar akıl ile hareket etmelisin. Ancak iyi bir terzi bulduktan sonra artık ona güveneceksin.

Bir yerde aşk fazlaştı mı orada ne Ebu Hanife bir ders verebilir ne de Şafii

Mevlana için iman teslim olmakla başlar. Ona göre Tanrının gücüne ve yaratıcılığına sadece inanmak gerekir Her türlü iyiliğin onda olduğuna kuşkusuz inanmak lazımdır. Sınamak insana yakışmaz. İnsanın aklına bu gibi kuşkular geldi mi derhal secdeye kapanıp af dilemesi ve "Allahım beni kuşkudan kurtar demesi gerekir. Öyle bir namaz kıl ki kıyamı bu alemde rükusu öbür alemde olsun.

Başka bir deyişle, Mevlana çoğunlukla tabiat üzerinde yoğunlaşmış ve Allah'ın varlığının delilleri olarak ontolojik, teleolojik ve kozmolojik delillere saplanıp kalmış İslam filozoflarını da aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi **"İnsan ve İman felsefesi yapmaya"** davet ediyor.

"Yunan felsefesinden çekil gel artık.

İman felsefesini (hikmetini) de biraz oku artık." (Mevlana, Mesnevî, I,160.)

Not: Bu yazı makale, köşe yazısı vs. gibi akademik bir yazı değildir. Sadece ders notu olarak kullanılmaktadır